

9. Mesoamerické jazyky

1. Lingvistická demografie¹

- Mesoamerika (kulturní oblast) ≠ Střední Amerika (geografická oblast)
- STŘEDNÍ AMERIKA = Guatemala – Belize – Honduras – Salvador – Nikaragua – Kostarika – Panama; někdy i Mexiko (v anglosas. tradici patří do Sev. Ameriky)
- MESOAMERIKA = Mexiko bez severních států (Baja California, Sonora, Chihuahua, Coahuila, Nuevo León, Tamaulipas) a Střední Amerika bez Kostariky a Panamy

A. Mexiko 106.2M (2005), úř. j. ŠPANĚLŠTINA

- 1) cca 12-30% obyv. Indiánů (úřední údaj 2004: 12.7M); cca. 7–8% obyv. mluví indiánskými jazyky, 16% z nich (= 1M+) jsou monolingvní
- 2) cca 60% Mesticů; někdy se k nim řadí i „netradiční“ Indiáni: ŠPAN.
- 3) cca 9% Bílých Hispánců: ŠPAN.
- 4) cca 1% Afromexičanů; někdy řazeni k Mesticům: ŠPAN.
- 5) dále Arabové (ARABŠTINA 400k), Američani (ANGLIČTINA 350k), Číňani, Japonci, Romové a mnoho dalších menšin

Střední Mexiko

- = státy Durango (1.5M), Nayarit (0.9), Jalisco (6.5M), Michoacán (4M), Guanajuato (4.9M), San Luis Potosí (2.4M), Querétaro (1.6M), Hidalgo (2.3M), E. México (23M i s hl. m.), Morelos (1.6M) a Tlaxcala (1M) aj.
- jazyky **juto-aztécké** > **oto-mangeské** > **izoláty** > totonacké

Oaxaca 3.7M + Guerrero 3.2M + Puebla 5.5M

- vysoký podíl Indiánů ve státě Oaxaca (37%)
- jazyky **oto-mangeské** > totonacké > **miše-zokeské** > supanecké > **izoláty**

¹ #S = počet mluvčích (daného jazyka celkem ve všech státech), #L = počet jazyků – podle *Ethnologue* 15. Názvy jazyků podle revidované ortografie.

Tab. 1: Střední Mexiko

JAZYK	#S (TIS.)	#L	ÚZEMÍ
NAHUATL ²	1377	28	H, S.L.P. + Puebla aj.
MAZAHUA	365	2	M, E.M.
OTOMÍ	220	9	H, G, E.M., Q
TARASCO/PURÉPECHA	+120	2	M
HUICHOL	20	1	N, J
JÍŽ. TEPEHUAN	18	2	D
CORA	15	2	N
PAME	10	3	S.L.P., H
TEPEHUA	10	3	H + Puebla, Veracruz
CHICHIMECA	<u>200</u>		G
MATLATZINCA	*	1	E.M.
OCUILTEC	*	1	E.M.
TEPECANO	†	1	J

Tab. 2: Oaxaca, Guerrero, Puebla

JAZYK	#S (TIS.)	#L	ÚZEMÍ
ZAPOTEC	+500	58	O
MIXTEC	+500	52	O, G, P
TOTONAC	196	8	P + Veracruz
MAZATEC	164	8	O, P
CHINANTEC	90	14	O
MIXE	82	8	O
TLAPANEC	70	4	G
CHATINO	38	6	O
AMUZGO	29	3	O, G
POPOLOCA	24	7	O, P
TRIQUE	23	3	O
CUICATEC	19	2	O
HUAVE	18	4	O
TEPEHUA	10	3	P + Hidalgo, Veracruz
CHONTAL	5	2	O
O. ZOQUE	5	1	O
CHOCHOTEC	<u>770</u>	1	O
IXTATEC	<u>120</u>	1	O
POCHUTEC	†	–	O
CUITLATEC	†	1	G

² Hlavním dialektem SEVERNÍ NAHUATL neboli NAWATL neboli HUASTECA mluví 1M+ mluvčích ve státech Hidalgo, San Luis Potosí, Puebla, E. México, Tlaxcala; menšími varietami se mluví ve státech Durango, Michoacán a Guerrero (ZÁPADNÍ NAHUATL neboli NAWAL), Veracruz, Oaxaca, Tabasco (VÝCHODNÍ NAHUATL neboli NAWAT) a jinde. V dalších tabulkách už není NAHUATL uváděn.

Chiapas 4.3M

- vysoký podíl Indiánů: 25%
- jazyky májské > miše-zokeské

Tab. 3: Chiapas

JAZYK	#S (TIS.)	#L	ÚZEMÍ
MAM	540	6	+ Guatemala
TZOTZIL	265	6	
TZELTAL	190	2	
CH'OL	134	2	
POPTI'/JAKALTEK	99	2	+ Guatemala
AKATEK	58	1	+ Guatemala
CHUJ	51	2	+ Guatemala
TOJOLAB'AL	36	1	
CH. ZOQUE	32	3	
TEKO/TEKTITEKO	2	1	+ Guatemala
LAKANTUN	1	1	
MOCHO'	*	1	
CHIAPANEC	*	1	
CHIKOMUSELTEKO	†	1	+ Guatemala
TAPACHULTEC	†	1	

Veracruz 7M + Tabasco 2M + Yucatán³ 3.4M

- vysoký podíl Indiánů ve státech Yucatán (37%) a Quintana Roo (23%)
- jazyky májské > totonacké > miše-zokeské

Tab. 4: Veracruz, Tabasco, Yucatán

JAZYK	#S (TIS.)	#L	ÚZEMÍ
YUKATEK	745	2	Y + Belize
TOTONAC	196	8	V + Puebla
WASTEKO	120	3	V
CHONTAL	55	1	T
SIERRA POPOLUCA	30	1	V
TEPEHUA	10	3	V + Puebla, Hidalgo
SAYULA POPOLUCA	4	1	V
TEXISTEPEC	400	1	V
TAB. ZOQUE	*	1	T
OLUTA POPOLUCA	*	1	V

³ Mex. Yucatán sestává ze tří států: Campeche (0.7M), Yucatán (1.7M) a Quintana Roo (1.0M).

B. Guatemala 14.7M (2004), úř. j. ŠPANĚLŠTINA

- cca 59% Indiánů:
 - Májové (21 etnických skupin) – střed a jihozápadní vnitrozemí: 20–51 májských jazyků (viz tabulka), 23 úředně uznány
 - Xinkové – jihovýchod: XINCA* → ŠPAN.
- 6–16.7k Garifunů⁴ – sv. pobřeží: GARIFUNA
- cca 40% Mesticů/Ladinů⁵ (+ Bílých Hispánců) – jižní pobřeží, východ: ŠPAN.

JAZYK	#S (TIS.)	#L	ÚZEMÍ
K'ICHE'	2.300	8	
MAM	540	6	+ Chiapas
Q'EQCHI'	420	1	+ Belize, Salvador
KAQCHIKEL	410	10	
POQOMAM-POQOMCHÍ'	141	5	
POPTI'/JAKALTEK	99	2	+ Chiapas
TZ'UJTIJIL	84	2	
Q'ANJOB'AL	77	1	
IXIL	69	3	
AKATEK	58	1	+ Chiapas
CHUJ	51	2	+ Chiapas
SAKAPULTEKO	37	1	
CH'ORTI'	30	1	+ Honduras
AWAKATEKO	18	1	
MOPAN	11	1	+ Belize
SIPAKAPENSE	8	1	
USPANTEKO	3	1	
TEKO/TEKTITEKO	2	1	+ Chiapas
ITZAJ	*	1	+ Belize
CHIKOMUSELTEKO	†	1	+ Chiapas

⁴ Garifunové (SG *Garifuna*, PL *Garinagu*) neboli Černí Karibové = etnická skupina africko-indiánského původu na atlantském pobřeží země Střední Ameriky (cca 110k; 46 komunit v Hondurasu, 6 v Belize, 5 v Nikaragui, 2 v Guatemale) a v USA (cca 100k, např. 25k v LA); hovoří arawackým jazykem GARIFUNA. Historie: začátek 17. století – dovoz otroků z Nigérie na ostrovy Malých Antil, uprchlí/osvobození otroci se usazují na francouzském ostrově Sv. Vincent, kde dochází k sňatkům s místními Kaliponan neboli Rudými Kariby, mluvěcími aravackého (nikoli karibského!) jazyka OSTROVNÍ KARIB, a vzniku nové etnické skupiny, tzv. Černých Karibů; 1795 – Joseph Chatolier, vůdce Černých Karibů ze Sv. Vincenta, poražen Brity; 1976 – 1.7–5k Černých Karibů deportováno na ostrov Baliceaux, vysoká úmrtnost; 1797 – přeživší deportováni na ostrov Roatan (tehdejší britské Bay Islands, dnes honduraské Islas de la Bahía); 1797-1802 – migrace na pobřeží španělských kolonií a britského Belize, rolníci, rybáři a námofníci; od 1950 – masivní migrace do velkých měst USA.

⁵ Mesticové (místně Ladinové) = etnická skupina evropsko-indiánského původu.

C. Belize 280k (2005), úř. j. ANGLIČTINA, lingua franca A-KRIOL (70% obyv.)

- 1) cca 10% Májů: **Q'EQCHI'** 9k – jih, **MOPAN** 8.4k – jih, **YUKATEK** 5k – sz.
- 2) cca 6% Garifunů – pobřeží: **GARIFUNA** 12k → KRIOL
- 3) cca 25% Kreolů,⁶ ještě v 1980 70% obyvatelstva: KRIOL
- 4) cca 49% Mesticů/Ladinů, větš. nedávní emigranti z Yukatánu, Guatemaly a Salvadoru: ŠPANĚLŠTINA 80k → KRIOL
- 5) dále Indové (HINDŠTINA 8.5k), Menoniti (PLAUDIETSCH 5.8k), Číňani, Korejci, Arabové aj.

D. Honduras 7.1M (2004), úř. j. ŠPANĚLŠTINA

- 1) cca 7% Indiánů:
 - a) 100k Lenků – jih: **LENCA*** → ŠPANĚLŠTINA
 - b) 29–34k Miskitů – severovýchod: **MÍSKITU**
 - c) 19k Tolupanů – severozápad, střed: **TOL** 350 → ŠPAN.
 - d) 4.2k Májů – západ: **CH'ORTI'*** → ŠPAN.
 - e) 1–2.5k Payů – sever: **PECH 900** → ŠPAN.
 - f) 1k Sumů/Tawahků – severovýchod: **SUMU 700** → ŠPAN.
- 2) 98k Garifunů – severní pobřeží: **GARIFUNA**
- 3) 22.5k obyv. Islas de la Bahía, potomků Britů a černých otroků: A-KREOL (dostí blízký ANGLIČTINĚ)
- 4) cca 91% Mesticů/Ladinů
- 5) dále „Turcos“ = křesťanští Arabové (ARABŠTINA 42k), Arméni (ARMÉNŠTINA 1.3k), Turci (TUREČTINA 900); Číňani (ČÍNŠTINA 3k) aj.

E. Salvador 6.7M, úř. j. ŠPANĚLŠTINA

- 1) cca 4% Indiánů:
 - a) 197k Pipilů – západ: **PIFIL*** → ŠPAN.
 - b) 37k Lenků – východ: **LENCA*** → ŠPAN.
 - c) 12k Májů: **Q'EQCHI'** 12k → ŠPAN.
- 2) cca 85% Mesticů/Ladinů: ŠPAN.
- 3) cca 9% Bílých Hispánců
- 4) dále Číňani (ČÍNŠTINA 1.3k), Turci (TUREČTINA 500) aj.

⁶ Kreolové = (v Belize) etnická skupina potomků černých otroků původem z Jamajky a Pobřeží komárů (*Mosquito Coast*) v Nikaragui.

F. Nikaragua 5.6M, úř. j. ŠPANĚLŠTINA

- 1) cca 3.5% Indiánů:
 - a) 154k Miskitů – severovýchod: **MÍSKITU**
 - b) 18k Matagalpů – střed: ŠPAN.
 - c) 10k Monimbů: ŠPAN.
 - d) 6.7k Sumů – střed a sever: **SUMU**
 - e) 5k Subtiabů – západ: ŠPAN.
 - f) 900 Ramů – východ: **RAMA*** → A-KREOL
- 2) 1.5k Garifunů: **GARIFUNA*** → A-KREOL, ŠPAN.
- 3) cca 9% Afronikaragüense⁷ – vých. pobřeží: A-KREOL 30k → ŠPAN.
- 4) cca 69% Mesticů/Ladinů – záp. část: ŠPAŇ.
- 5) cca 17% Bílých Hispánců – záp. část: ŠPAŇ.
- 6) dále Číňani (ČÍNŠTINA 7k), Syřani, Libanonci (ARABŠTINA 400), Arméni, Japonci aj.

2. Genealogická klasifikace

- pozor na názvy jazyků!
izolát CHONTAL(/TEQUISTLATEC) vs. májský CHONTAL
totonacký TEPEHUA vs. juto-aztécký TEPEHUAN
- 9 etablovaných rodin + 8 genealogických izolátů (viz dole)
- 6 rodin + všechny izoláty exkluzivně v Mesoamerice, juto-aztécké jazyky i v Sev. Americe, aravacké a čibčské jazyky hlavně v Již. Americe

TARASCO/PURÉPECHA
CUITLATEC†
CHONTAL/TEQUISTLATEC
HUAVE
XINCA*
LENCA*
TOL/JICAQUE
MONIMBO†

⁷ Afronikaragüense = (v Nikaragui) etnická skupina potomků černých otroků původem z Jamajky a Haiti.

Jazykové rodiny**juto-aztécké** *Uto-Aztecan* [7-36L]

(...)

jižní

sonorské

(...)

pimské: JIŽ. TEPEHUAN, TEPECAN*

koračolské: CORA, HUICHOL

aztécké

nahuanské: NAWATL–NAWAL–NAWAT, PIPIL*

POCHUTEČ†

oto-mangeské *Oto-Manguean* [19-174L]

otopameské

pameské: PAME, CHICHIMECA

otomiské

a. OTOMÍ, MAZAHUA

b. MATLATZINCA*, OCUILTEC*

CHINANTEC

popolocké

a. POPOLOCA, CHOCHOTEC, IXCATEC

b. MAZATEC

zapotécké

a. ZAPOTEC

b. CHATINO

mištecké

a. MIXTEC, CUICATEC

b. TRIQUE

AMUZGO

mangeské: CHIAPANEC*, CHOROTEGA/MANGUE†

totonacké *Totonacan* [2-11L]: TOTONAC; TEPEHUA**supanecké/tlapanecké** *Supanecan/Tlapanecan* [2-5L]: TLAPANEC; SUBTIABA†**miše-zokeské** *Mixe-Zoque* [8-17L]

mišeské

a. MIXE, SAYULA POPOLUCA, OLUTA POPOLUCA

b. TAPACHULTEC†

zokeské: O. ZOQUE, CH. ZOQUE, T. ZOQUE, SIERRA POPOLUCA, TEXISTEPEC

májské *Mayan* [30-69L]

wastecké: WASTEKO, CHIKOMUSELTEKO†

yukatécké: YUKATEK, MOPAN, ITZAJ*, LAKANTUN

západní

makro-celtalské

celtalské: TZELTAL, TZOTZIL

čolské: CHONTAL, CH'OL, CH'ORTI'

makro-kanchobalské

kanchobalské: Q'ANJOB'AL, AKATEK, POPTI'/JAKALTEK, MOCHO'*

čuchské: CHUJ, TOJOLAB'AL

východní

makro-mamské

mamské: MAM, TEKO/TEKTITEKO

išilské: IXIL, AWAKATEKO

makro-kičejské

kičejské

a. K'ICHE', KAQCHIKEL, TZ'UJTUJIL

b. SAKAPULTEKO

c. SIPAKAPENSE

USPANTEKO

POQOMAM-POQOMCHÍ'

Q'EQCHI'

misumalpské *Misumalpan* [4L]: MÍSKITU, SUMU, CACAOPERA†, MATAGALPA†**čibčské** *Chibchan* [2L]: ... PECH, RAMA***arawacké** *Arawacan* [1L]: ... GARIFUNA

Hypotézy o širší příbuznosti

- juto-aztécké + kiowa-tanoské [Sev. Amerika] („aztécko-tanoské“)
- májské + uru-čipajské + araukánské [Již. Amerika]
- supanecké/tlapanecké \subset „hokanské“
- supanecké/tlapanecké \subset otomangeské [pravděpodobné!]⁸
 - supanecké/tlapanecké + TOL
- TOL + CHONTAL („tolatecké“)
 - (TOL + CHONTAL) \subset „hokanské“
- XINCA + LENCA
 - (XINCA + LENCA) + májské
 - (XINCA + LENCA) + juto-aztécké
 - (XINCA + LENCA) + májské
 - (XINCA + LENCA) + misumalpské + čibčské („makro-čibčské“)
- HUAVE + totonacké + miše-zokeské + májské („makro-májské“)
 - „makro-májské“ \subset „penutijské“
- TARASCO + ZUNI [izolát v Novém Mexiku]
 - (TARASCO + ZUNI) + „kečuajmarské“

⁸ <http://www.sil.org/mexico/tlapaneca/00e-tlapaneca.htm>

3. Strukturní charakteristika

- Mesoamerika je kulturním a jazykovým areálem (*Sprachbund*)
 - i. intenzivní zemědělství s převahou kukuřice
 - ii. náboženské budovy a komplexy, často s terasovitými pyramidami
 - iii. uctívání sady božstev: bůh deště, slunce, opeřený plaz (u Aztéků: *Quetzal-coatl*)
 - iv. 260 denní rituální kalendář + solární kalendář
 - v. rituální míčové hry
 - vi. vigesimální numerický systém
 - vii. lexikální kalky, např. „vejce“ = „ptáčí kámen/kost“, „koleno“ = „hlava nohy“, „boa“ = „jelení had“
 - viii. slovosled V1 (VOS, VSO) nebo V2 (SVO), ale nikoli V3 (SOV); ten bezprostředně za hranicemi areálu
 - ix. H-marking v adnominální posesivní konstrukci, např. PIPIL *i-pe:lu ne ta:ka*, Q'EQCHI' *x-tz'i' li cuink* [3SG.POSS-pes ART muž] „mužův pes“
 - x. relační substantiva, např. TZUTUJIL *r-i:x* [3SG.POSS-záda] „za tím“